

Формування ресурсів інформаційно-аналітичної служби бібліотеки, що було предметом розгляду на засіданні секції «Ресурси інформаційно-аналітичної служби бібліотеки: структура, наповнення» (наук. кер. — заступник генерального директора НБУВ, к. філос. н. **В. М. Горовий**, учений секретар — заввідділом НБУВ **О. В. Ворошилов**) нерозривно пов'язане зі створенням інформаційного простору суверенної України і включенням його до загальноцивілізованого інформаційного простору. Сьогодні він тісно пов'язаний з Internet. Саме цій системі і було присвячено доповідь заввідділом Національного інституту українсько-російських відносин, д. філос. н., проф. **М. А. Ожевана**.

Він, зокрема, зазначив, що альтернативи для нашої країни виглядають надто однозначними:

✓ або на вигідних національно прийнятних умовах стати рівноправним співучасником глобального інформаційного суспільства;

✓ або змиритись із домінуванням інших країн у вітчизняному інформаційному просторі.

Звичайно, в другому випадку не доведеться говорити про інформаційний суверенітет і взагалі про суверенітет як такий. Глобальне інформаційне суспільство, про котре йдеться, — не утопія, а реальність, існування якої ще раз засвідчила Окінавська хартія, підписана 23 липня 2000 р. «Великою вісімкою». Зокрема в документі зазначається:

а) усунення географічних кордонів ринку збуту;
б) поява мережево-розподілених трудових відносин та нетрадиційних ринків «інтелектуального споживання»;

в) кардинальне зближення виробництва зі споживанням;

г) зростання ролі в глобальних процесах транснаціональних компаній та відповідне зменшення ролі й значення національних держав;

д) загострення боротьби за інтелектуальні ресурси з характерним синдромом відпливу науковців із малорозвинутих країн до розвинутих;

ж) кардинальне зниження бар'єрів культурної відокремленості народів та держав;

з) перехід до принципово нових, мережевого типу, моделей і методів управління.

З огляду на ці та подібні до них виклики 31 липня 2000 р. Президент України підписав Указ «Про заходи щодо розвитку національної складової мережі Internet і забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні». Цим документом чітко визначено три завдання:

❖ створення економічних, правових, технічних та інших передумов для забезпечення широкого доступу до мережі;

❖ поширення і вдосконалення представленої

в Internetі об'єктивної інформації про Україну й доступ до відповідних національних інформаційних ресурсів;

❖ забезпечення конституційних прав людини і громадянина на вільне збереження, використання й поширення інформації, свободи думки і слова, вираження своїх поглядів та переконань.

Отже, Internet є тим «лакмусовим папірцем», що наочно демонструє темпи входження України до глобального інформаційного суспільства. Можна виокремити як мінімум п'ять функціональних ролей мережі:

❖ маркетингового середовища;

❖ комунікаційного та мас-медійного засобу;

❖ універсального бізнесового знаряддя;

❖ освітнього та культурно-просвітницького;

❖ інформаційно-аналітичного і управлінського засобу.

Зрозуміло, що розширення національної складової Світової Мережі та вихід України з власними IP у глобальний простір потребують не лише відповідних технологій і збільшення числа комп'ютерів, а й кардинальних змін у свідомості та людей, формування у них певного рівня інформаційної культури.

Це, в свою чергу, пов'язане не лише зі зламом традиційно-хуторянських упереджень і стереотипів, а насамперед — зі зміною соціально-економічних відносин. Важко, наприклад, уявити типового представника тіншового бізнесу чи тіншової політики у ролі палкого прибічника інформаційної відкритості та прозорості. Адже Internet радикально знімає поділ інформації на відкриту й закриту, елітну й загальнодоступну тощо.

Треба врахувати і той факт, що у нашому суспільстві нерівних можливостей Internet далі поглибить нерівність, коли основна маса населення отримуватиме інформацію із телевізійних програм, а найбільш ділова частина — потрапить через комп'ютер у світ інтернетівських мультимедіа.

Контури цієї нерівності вже намітилися. За останньою інформацією, від початку 2000 р. в серпні кількість провайдерів в Україні зросла на третину (від 207 до 260), а кількість постійних користувачів мережі — у півтора рази, сягнувши 210—230 тис. (на початку року їх було лише 170—190 тис.).

Отже, Internet чітко демонструє відставання України в сфері сучасних інформаційних технологій (ІТ) не лише від розвинених країн Західної Європи, а й Росії. Це видно на прикладі числа користувачів мережі, провайдерів, інтернетівських сайтів та онлайн-видань тощо.

У липні 2000 р. вийшов із друку довідник «Ресурси українського Internetу—2000».

За інформацією директора компанії «ЕЛВІСТІ» О. Григор'єва, більша частина ресурсів «УкрНету» пов'язана з інформаційними технологіями, на другому місці — реклама й інформація про послуги, далі — нормативно-довідкова, економічна і фінансова інформація, а вже потім — ЗМІ, «різні за якістю та обсягом», число яких в українському сегменті мережі вже перевищило 400.

Отже, більшу частину інформаційного наповнення «УкрНету» становлять повідомлення рекламно-комерційного змісту. Неготовність українських підприємств працювати в сфері електронної торгівлі за умови збільшення її обсягів у світовому економічному просторі (за оцінками експертів ООН, у 2005 р. вони мають досягти \$27 трлн.) може обернутись тим, що іноземні бізнесмени захоплять більшу частину ринку електронної торгівлі.

Слабкість української мережі пояснюється багатьма причинами, серед яких найголовніші:

- ❖ анахронічна телекомунікаційна інфраструктура;
- ❖ надто висока, як для пересічного українця, вартість комп'ютерів і тарифів за Internet-послуги;
- ❖ обмеженість IP мережі в тій частині, що стосується безпосередньо України;
- ❖ відсутність надійних українізованих Internet-шукачів (ті, що реально існують — на зразок харківської «Мети», не можна порівняти із російськомовними «Апорт», «Рамблер» або «Яндекс»).

Отже, в Україні назріла об'єктивна потреба в такому державно-правовому регулюванні науково-технологічної та інформаційної діяльності, що відповідало б реаліям сучасного ІТ, нормам міжнародного права, але водночас ефективно захищало власні українські національні інтереси. Найскладнішими серед них є такі:

- ❖ гармонійне забезпечення інформаційної безпеки держави, особи і суспільства з одночасним виокремленням нагальних пріоритетів;
- ❖ врахування не лише власних «національно-егоїстичних» інтересів, а й національних інтересів ближніх та дальніх сусідів;
- ❖ врахування реалій сучасного світового інформаційного простору, що рухається до неподільності і формування глобального інформаційного суспільства.

Щодо реалій сьогодення — прискорення процесів інтернетизації в Україні слід очікувати тільки від державних структур, зацікавлених в об'єктивній, прозорій і відкритій інформації. Натомість діяльність державних органів влади відображає лише один відсоток інформації в українському сегменті Internet.

Але — це інформація переважно презентаційно-іміджевого плану. Лише 10 державних Web-сайтів — повнофункціональні, тобто в них представлено більш-менш вичерпну інформацію про даний орган керування, функції, які він виконує, законодавчу базу, на котрій відбувається його діяльність, тощо. Так само переважно представницький характер мають Web-сайти різних наукових інституцій. Тож не дивно, що українські користувачі мережі віддають перевагу не вітчизняним, а зарубіжним (здебільшого російським) IP.

Між якістю та масштабами розвитку національної складової мережі, з одного боку, та зацікавленістю державних органів в інформаційно-аналітичному забезпеченні — прямий і зворотний зв'язки. Це видно на прикладі Росії, де «Internet-вибух» припав на час розквіту державних та недержавних аналітичних центрів.

Зокрема, лише для створення довгострокової стратегії розвитку Адміністрацією Президента В. Путіна залучено понад 50 аналітичних центрів і 200 авторитетних фахівців. Уся ця діяльність концентрується довкола унікального, — як для пострадянських умов, — аналітичного центру типу західної «фабрики думки» — Центру стратегічних розробок (ЦСР). Тут Росія явно намагається наслідувати приклад передових західних країн. У Конгресі США, зокрема, за останні 10 років своїми поглядами на стратегію розвитку країни поділились із конгресменами понад 70 тис. незалежних експертів. Їхні оцінки і є основою стратегічного планування.

Виходячи із вищевказаної інформації, М. А. Ожеван доходить висновку, що Україні варто в ході адміністративного реформування докладати більше зусиль для створення такого управлінського середовища, яке було б зацікавлене, з одного боку, в надійному інформаційно-аналітичному забезпеченні, а з іншого, — у розбудові національної, інформаційно місткої складової Internet.

Підкреслюючи стратегічність процесу формування національної складової інформаційного простору суверенної держави, пров. н. с. СІАЗ, д. філос. н., проф. **Р. Н. Жангожа** наголосив, що інформаційно-комунікаційні зв'язки мають для життєзабезпечення державних структур та інститутів і їх соціально-політичних та виробничо-технологічних сфер першочергову вагу. Не менш важливим для повноцінного функціонування всіх стратифікаційних рівнів суспільного життя, зовнішньої політики суспільства і країни здається семантично значуще концептуально-ідеологічне наповнення цієї інформаційної системи, оскільки інакше вся змістовна складова соціально-політичного й екзистенційного життя суспільства й ок-

ремої людини являтиме собою «всередині порожнисту» споруду, деякі механічні агрегати, елементи якого жодним чином не кореспондуються між собою, знаходячись у стані розбалансованості і неминучого, в цьому випадку, колапсу.

Відомо, будь-який документ, що видається офіційними органами (Президент і його апарат, парламент і його законодавчі структури, виконавча влада Кабінету Міністрів і його відомства) з моменту публікації набуває статусу і директивних повноважень, за допомогою яких його зміст та «буква», незалежно від якості «юридичної» і «виконавської техніки», примушують усіх суб'єктів соціального, політико-адміністративного, правового, господарсько-економічного простору, існуючого в країні, до суворо нормативного і неухильного виконання.

Однак, саме у цій частині реалізації зв'язку між творцем документа й адресатом, якому він безпосередньо направлений, виникають проблеми, пов'язані з неаутентичним і неадекватним розумінням директивних текстів та повідомлень. Характер деяких з них досить типовий, але й гідний розгляду. І ось з яких причин. Т. зв. «благо спілкування» часом тягне за собою нескінченний ланцюг взаємного нерозуміння та недовіри, що зрештою, приводять до взаємної нетерпимості, живильного потенціалу щодо виникнення атмосфери міжособистого та соціального напруження і навіть до конфліктності. Ця, за визначенням французького культурфілософа Люсьєна Февра, «трагедія прогресу» стає серйозним негативним чинником для будь-якого суспільства, що не надає належного значення необхідності формування інформаційного простору, в основі котрого лежить семантична система конвенційних вузлів, котрі артикулювалися з аксіологічних цінностей.

А тимчасом, оскільки будь-яка культура, коли її розглядати із формально-методологічних позицій, уявляється структурованим семіотичним полем, зміст якого складають знаково-семіотичні конструкції, процес їх позитивного сприйняття суспільством набуває нормативно-обов'язкового значення. В іншому випадку виникає маргіналізація і окремих персон, і окремих станових або соціальних груп за різними причинами, що не сприймають соціальні постулати. Семантичне і аксіологічне наповнення їх визначається історико-еволюційним розвитком соціально-культурних конвенцій, вироблених практичним досвідом та власними традиціями історико- і соціокультурної освіти. Однак семантичний простір культури складають не одні лише вербальні знаки, але повний ансамбль виразних засобів, прийнятих і зафіксованих у конституційні конструкції, що визначають національно-психологічні й історико-куль-

турні особливості будь-якого суспільства і будь-якої культури.

Не заглиблюючись в аналіз психо-соціального й історико-культурного значення цих процесів, можна тільки підкреслити, що на феноменологічному рівні вони можуть фіксуватися й організовуватись у досить стрункі і впорядковані конструкції тільки за умови їх ретельного аналізу і вироблення механізмів адаптації і сумісності з соціальними очікуваннями суспільства і всіх його інститутів.

У зв'язку з цим, формуючи власний інформаційний простір, треба враховувати всі вищевказані особливості, які є умовами і, одночасно, причинами його оптимального функціонування.

Отже, можна пояснити серйозні труднощі, з котрими стикається будь-яке суспільство та держава, формуючи власні параметри і змістовні структури національного інформаційного простору. В цьому значенні «драма незалежності» полягає в тому, що для будь-якого суспільства вихід з того, що став миттєво чужим, інформаційного поля і його політико-ідеологічного дискурсу, що сформувався, здатний викликати безліч раніше невидимих проблем, які не відчуються, соціально-історичного, політичного, ідеологічного, соціокультурного і національно-психологічного характеру.

Якщо розглядати процеси побудови власного інформаційного поля, то на думку спадає одна особливість, характерна для всіх країн пострадянського простору. Щодо робочого терміну цього явища, пропонується дати йому назву «синдром відкладеної незалежності». Суть її зводиться до того, що формальне отримання політичних та інших рівнів незалежності ніяк не є автоматично знайденим реальним станом суспільства і всіх його інститутів, оскільки цей процес передбачає послідовну і симетричну еволюцію всіх ознак та характеристик, якими потенційно володіє суспільство і його народ. Індикаторами такого стану є національні ЗМІ, особливо найбільш репрезентативна група в складі корпусу національних інформаційно-аналітичних структур і видань. Навіть поверховий аналіз публікацій в українських мас-медіа виявляє, що головне завдання з побудови інформаційного поля, котре відображає національні інтереси держави, виразного бачення основних параметрів модуля історико-культурного і соціально-політичного розвитку країни і достатньо ефективного арсеналу коштів для реалізації актуальних і перспективних програм соціально-політичного розвитку вони ще не виробили.

Звідси, на погляд доповідача, виникають головні прорахунки під час аналізу поточних подій, що потрапляють у центр уваги аналітиків та журналістів, яку формують блоки оперативної інфор-

мації і окремі публікації. З цього видно причину несиметричної побудови рівнів інформаційно-аналітичних інститутів та структур, діяльність котрих не координується єдиною і консолідованою над-персональною ідеєю. Її прийнято називати національною ідеологією. Цією причиною можна пояснити те, що мета кожної окремої публікації, навіть коли вона торкається гостро соціальної проблеми, залишається не запитуваною ні суспільством, ні інститутами або відомствами, котрі відповідають за ту чи іншу сферу суспільного життя.

Що ж тоді залишається? Тільки те, що ситуація, коли живі оперативні зв'язки аналітика і журналіста, з одного боку, виконавчих інститутів суспільства, з іншого, як головного інспектора і контролера процесів, що перебігають у суспільстві, з третьої сторони, не шикуються у реальну систему. Тобто, ситуація, що виникла, приводить до соціальної і політичної деструкції стосовно розмежування вузькополітичних та станових інтересів. Відносно приватних наслідків цього явища, то внаслідок взаємного відчуження відбувається ослаблення емоційного й інтелектуального напруження аналітика і журналіста. Знижується рівень і почуття етичної відповідальності за здійснення аналізу і опублікований матеріал. На зміну чесному безкомпромислому аналізу процесів, що спостерігаються у суспільстві, приходять «замовлення» з боку тієї чи іншої політизованої фінансово-промислової групи на тиражування політичних технологій, які переслідують вузько корпоративні цілі, «білий» або «чорний» PR. Або ж відверта «бульварщина».

Звичайно, цей феномен можна зрозуміти, пояснюючи його закономірностями перехідного періоду. Однак приймати його як незмінний для суспільства, що прагне ввійти до світової цивілізації як повноцінний і повноправний суб'єкт, що представляє до того ж багату національну історію й унікальні за своїм духовним значенням культурні традиції, неприпустимо, вважає доктор Р. Н. Жангожа.

Начальник управління регіональної культурної політики Міністерства культури та мистецтв України Л. М. Кононенко у своїй доповіді звернула увагу на загальнокультурний аспект обговорюваної проблеми. Вона стверджувала, що Українська держава, забезпечуючи збереження національної самобутності і розвиток національної культури, повинна надати можливості власній культурі для розвитку, де буде забезпечено формування міцного фундаменту національної складової інформаційного простору. З огляду на важкий стан української економіки, розраховувати на достатню кількість ресурсів для розв'язання даної

проблеми досить складно. До того ж, існують певні передумови для поступового вирішення цього завдання.

Чи не найбільше пішла вперед щодо комп'ютеризації та інформатизації сфер культурного буття в Україні сьогодні бібліотечна галузь. Нині в ній існує два взаємозумовлені процеси: з одного боку, бібліотеки усвідомлюють нове місце і роль у суспільстві, що швидко змінюється, і шукають шляхи підвищення соціальної ефективності своєї діяльності, з другого боку, суспільство переосмислює роль та можливості бібліотек як фактора свого розвитку.

З початком політичних і економічних реформ на території колишнього СРСР та всієї Центральної і Східної Європи, у зв'язку зі зміною державної культурної та інформаційної політики бібліотеки вступають у новий етап розвитку, який є закономірно обумовленим, відбувається еволюція суспільної ролі бібліотеки. До традиційних завдань просвітницького характеру, збереження й збагачення культурної спадщини додаються функції інформаційних центрів, що надають доступ до національних і світових інформаційних мереж та банків даних. Змінюються традиційні внутрішні технології, форми бібліотечного обслуговування, характер взаємодії з органами влади, різними соціальними угрупованнями.

Світовий досвід показує посилення ролі бібліотек у розвитку демократії та місцевого самоврядування, ринкової економіки, соціальної сфери, формування глобального інформаційного простору. ІР бібліотек набувають ролі стратегічних, що визначають рівень соціально-економічного розвитку країни.

Традиційно притаманна бібліотекам культурно-просвітницька функція в інформаційному суспільстві посилюється за рахунок більшого (в умовах загальної глобалізації) прагнення кожної людини й спільноти до самоідентифікації та поширення власної культури. У публічних бібліотеках нагромаджено унікальні краєзнавчі фонди, які мають безмежний потенціал. Переведення найзначущих документів в електронну форму, з одного боку, слугує їх збереженню, з іншого — забезпечує широке розповсюдження. Локальні колекції електронних документів повинні стати невід'ємною частиною Національної електронної бібліотеки, доступної у загальнонаціональному та світовому масштабах. До того ж використання в бібліотеках сітьових технологій може допомогти етнічним, релігійним та іншим меншинам долучитися до своєї культури.

Бібліотеки — як своєрідні інформаційні центри — посідають сьогодні одне з провідних місць в організації міжнародного співробітництва в галузі

культури. Це вплинуло і на діяльність культурно-інформаційних центрів зарубіжних країн в Україні через посилення уваги до програм міжособистого спілкування та міжнародних обмінів, реформування бібліотечної сфери.

У полі зору учасників секції були також і найсучасніші форми роботи, спрямовані на наповнення інформаційного простору України. Як вважає керівник СІАЗ, к. філос. н. **В. М. Горовий**, аналізуючи проблему перспектив розвитку «фабрик думки» в Україні, слід виходити, очевидно, із з'ясування характерних особливостей такого роду інформаційно-аналітичних структур у їх сучасному вигляді: суспільних запитів щодо функціонування, особливостей середовища, в якому вони можуть існувати. З кінця 50 — початку 60-х років «фабрики думки» як громадянський інститут усе частіше потрапляють у поле зору дослідників, насамперед американських, а пізніше — з розповідями такого роду об'єднань у передових країнах Європи та Азії — суспільствознавців багатьох країн світу.

З цього приводу **Л. І. Шейдіна** пише: «Небувало високий темп змін у світі продиктований соціальними і науково-технічними революціями, комплексним характером проблем, які виникають перед тими, хто приймає відповідні рішення, постійно диктує необхідність залучення експертів-консультантів, відсутніх в американського уряду, чи монополій професійних знань»¹.

Однак у суспільстві збільшується число високоосвічених людей, що дає змогу прилучитися до вирішення складних загальносуспільних проблем осіб, яких з тих чи інших причин не влаштовує робота в традиційних державних, наукових або політичних структурах, де вони не знаходять для себе повного самовираження.

«Фабрики думки», «мозкові центри», на сьогодні це — незалежні дослідницькі організації, котрі зосереджують свою діяльність на розробці суспільнозначущих проблем, сприяють здійсненню практичної політики впровадження наукового пошуку результатів, розроблених програм, сформульованих цілей. «Мозкові центри», здійснюючи соціальні проекти у сфері публічної політики, налагоджуючи комунікації з метою просування соціально вагомих проектів стають центрами тяжіння для всіх інтелектуальних людей, об'єднуючи навколо себе інколи набагато більше мислячих людей, ніж знаходиться в середині структури самого центру².

¹ Шейдіна Л. І. США: «Фабрика мысли» на службе стратегии. — М.: Наука, 1973. — С. 47.

² В. Грановський та ін. Современные фабрики мысли. — К.: Агентство Гуманитарных Технологий. — 1999. — С. 4.

На думку **І. Дрора**, «фабрики думки» — вогнища зростання, що створюються за рахунок застосування безперервного міждисциплінарного наукового мислення до глибинного вдосконалення процесу формування політики як головної сполучної ланки між владою і знанням»³.

На сьогодні «фабрики думки» в США, інших країнах Заходу найефективніше проявляють себе у сфері реалізації соціально значущих ідей публічної політики. Це обумовлюється і соціальним замовленням, пов'язаним із необхідністю постійного вдосконалення дедалі складнішого суспільного організму, сформованого на демократичних принципах, і наявністю істотного числа високоосвічених людей, котрі мають відповідний творчий потенціал для розвитку суспільствознавчих досліджень.

«Фабрики думки» для багатьох честолюбних і компетентних людей стають трампліном до вдалої політичної кар'єри. Важливим, хоча й тимчасовим, фактором їх поширення саме у сфері публічної політики є те, що в інших, спеціальних сферах в умовах нормального, без екстремальних ситуацій життя, державні структури та інформаційно-аналітичні підрозділи корпорацій основну науково-дослідну проблематику перекидають своїми силами, віддаючи замовлення лише на найбільш загальну проблематику стороннім організаціям.

Розглядаючи перспективи виникнення і розвитку «фабрик думки» в Україні, по-перше, варто зазначити відмінні умови в ареалі їх можливого функціонування.

Громадянське суспільство в нашій країні не є остаточним фактом. Не можна стверджувати, що більшість українських громадян стали прихильниками єдиної системи загальносуспільних і державних цінностей, ідеалів, моралі. У надрах колишнього соціалістичного суспільства нині ще не визріли власні духовноцінні орієнтири й одночасно штучне запозичення західних зразків без адаптації на українському ґрунті робить їх нежиттєздатними, чужими.

Сьогодні залишаються актуальними висновки, зроблені дослідниками п'ять років тому про те, що в Україні «розбудова держави явно випереджає розбудову суспільства, і тому інститути влади часто немов би «зависають» над порожнечою: їм не зовсім зрозуміло, які цінності та інтереси суспільства вони мають обстоювати та захищати... У нас належною мірою не сформувався «середній клас» — основний носій суспільних цінностей та природ-

³ Цит. за: В. Грановський та ін. Современные фабрики мысли. — С. 4.

⁴ Видрін Д., Табачник Д. Україна на порозі ХХІ століття. Політичний аспект. — К.: Либідь, 1995. — С. 10.

Попри деякий ідеалізм уявлень стосовно процесу формування «середнього класу» в безпосередній залежності від «повноцінного інституту приватної власності та міцних партійних структур», дослідники досить точно сформулювали ситуацію, де існують і розвиваються інформаційно-аналітичні структури України, які й зумовлюють значною мірою темп просування їх у напрямі до «фабрик думки».

У нашій країні склалась досить дивна ситуація: на старті державотворчого процесу під час розв'язання фундаментальних проблем державного будівництва, коли владним структурам особливо потрібна інформація, аналітичні розробки, що, в свою чергу, гарантувало б створення умов для розвитку відповідних структур, усі гілки державної влади дуже неохоче користувалися їхніми послугами. Винятком із цього правила була Служба інформаційно-аналітичного забезпечення (СІАЗ) органів державної влади ЦНБ Академії наук України, а пізніше Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, що обумовлювала специфіку: академічного, політично нейтрального статусу структури, її фінансування через АН, наявність спеціалістів відповідної кваліфікації, стиль інформаційно-аналітичної роботи, звичний і зрозумілий більшості замовників та ін.

Однак, з самого початку розвитку інформаційних структур, вони зіткнулись із млявим, не дуже зацікавленим замовником у середовищі владних структур, який коли й спромагався на якесь фінансування досліджень, то лише перед черговою виборчою кампанією.

Це пояснювалося, з одного боку, вищезгаданим їх «зависанням» над суспільством без тісного зв'язку з його інтересами, з іншого, — домінантою миттєвості над вирішенням глибинних, стратегічних проблем у період постійного спаду в економіці, дезорганізації суспільного життя. Достатньо було вольових рішень за принципом «що вийде».

Тривалий час, коли об'єктивний процес еволюції суспільства неактивно реагував на будь-які рішення, найохочіше владні структури на догоду Заходу «немов би співпрацювали» з оплачуваними останніми консультативними структурами, котрі «радили», як перебудувати економіку та суспільні відносини. Насправді ж усе зводилось до прийнятної для обох сторін гри, коли замовник робив вигляд, що прислухається до порад оплачуваних з-за кордону консультантів (порад інколи дуже віддалених від реалій України), а консультант мав добре оплачувану (хоча б за нашими мірками) роботу в нашій державі.

Важливою у розумінні ситуації є і теза про «середній клас», котрий і є, власне, середовищем розвитку публічної політики. Стрімко збідніла

колишня радянська інтелігенція, своєрідний колишній «середній клас» радянського періоду втрачає свої позиції в суспільстві.

Не зумівши швидко генерувати потужну заміну цьому середньому прошарку в суспільстві, останнє не змогло забезпечити головну умову для розвитку публічної політики, що, у свою чергу, є важливою ознакою демократичного суспільства. Високий рівень політичного життя не може забезпечити також і діяльність політичних партій. Це пояснюється не лише алергією більшості населення на декларативне марнослів'я ідеологів т. зв. «перебудови», а й політичною невиразністю більше сотні існуючих партій всіх напрямів, слабким теоретичним обґрунтуванням їх програм, відривом від реалій сьогодення і вищезгаданою відсутністю загальносуспільних ідеалів.

Отже, суспільне середовище також не сприяло еволюції інформаційно-аналітичних структур у напрямі до «фабрик думки», що й підтверджує сьогодення. При цьому на запитання, чи потрібно нам говорити про необхідність їх формування в Україні вже нині, відповідь має бути ствердною.

Суттєвим позитивним впливом на процес інформатизації суспільства є припинення спаду виробництва та стабілізація ситуації в інших сферах життя.

Формування зацікавленого і дедалі більш кваліфікованого споживача інформаційного продукту помічається не лише у владних структурах. Особливо швидко цей процес перебігає у приватному секторі виробництва, що пов'язаний з конкуренцією, рекламою, іміджем, досить часто з прямим впливом ділового світу зарубіжних країн. При цьому характерною особливістю замовника стає все досконаліше комп'ютерне оснащення, високоефективне програмне забезпечення, передові методи засвоєння й використання інформаційного продукту.

Унаслідок певної усталеності державотворчого процесу, утвердження основних правил гри щодо формування органів державної влади на конституційній базі, внутрішньої стабілізації суспільства зростає зацікавленість у вирішенні стратегічних завдань, плануванні на тривалу перспективу, а, отже, потреба в інформації, зацікавленість у діяльності інформаційно-аналітичних структур. Усе це підштовхує відповідні процеси також і в ІАС, у цілому, сприяє інформатизації суспільства. Це, в свою чергу, веде за собою глибинні культурні трансформації і в перспективі — якісні зміни у середовищі існування ІАС.

На позитив налаштовує не лише поступове формування нової генерації інтелігенції, а й стратегічна підтримка ІАС переважною більшістю народу, установка на демократичне суспільство.

Оптимістичні висновки дає вивчення сучасного зарубіжного досвіду функціонування «фабрик думки». Я. Л. Шрайберг справедливо відзначив, що інформатизація, ефективність ІАС не завжди прямо залежать від процесу демократизації. Він посилався на досвід держав, що знаходяться у стрімкому розвитку — «східноазіатських «тигрів». Такої ж думки дотримуються автори вищезгаданої аналітичної доповіді «Современные фабрики мысли» та інші дослідники.

Отже, успішне застосування «фабрик думки» в демократичному суспільстві у сфері публічної політики — лише один із вдаливих прикладів. При наявності відповідних інтелектуальних ресурсів та чітко вираженої суспільної потреби замовника дану форму інформаційно-дослідницької роботи доцільно застосовувати для вирішення досить широкого спектра суспільно значущих проблем. Тобто невдодзі можлива еволюція ІАС у «фабрики думки» й в Україні.

Шанси до потенційної трансформації мають ІАС при наукових закладах та бібліотечних установах. Навколо цих центрів традиційно гуртуються науковці. У таких закладах є, хай дуже незначний, але шанс для нормальної роботи, фінансування. Існує досвід організації роботи за госпрозрахунковою тематикою, це стимулює об'єктивні потреби вчених хоч якось поліпшити власне матеріальне становище й відчути себе потрібними суспільству людьми.

Бібліотеки при цьому (насамперед академічні), попри всі негаразди, залишаються провідними центрами інформації. Із впровадженням сучасних методів її обробки вони можуть стати серйозним стрижнем дослідницької роботи, базою для майбутніх «фабрик думки».

Складні та багато в чому далеко не безпомилкові перетворення, що випали на долю України в останнє десятиріччя, кардинально вплинули на її розвиток. виправити ситуацію можна лише спираючись на передові технології, в тому числі у сфері інформатизації. Свою роль можуть відіграти й «фабрики думки» як форма мобілізації наукових сил для розв'язання соціально значущих проблем. Адже лише якісний стрибок, що базується на мобілізації інтелектуальних ресурсів, здатний оновити Україну, вивести її із надр країн третього світу в число передових держав.

Зроблений висновок було зафіксовано у доповіді с. н. с. СІАЗ, к. філос. н. Т. Ратувухері, де розкривалися форми й методи роботи сучасних «фабрик думки».

Підтвердженням значного потенціалу ІАС бібліотек стали виступи, де аналізувався досвід ІАС з метою забезпечення органів державної влади у НБУВ.

Про це розповів заступник керівника СІАЗ, к. і. н. О. В. Ворошилов. Серед основних завдань, які вирішує Служба, — аналіз політичних, соціально-економічних процесів у ході ринкових перетворень в Україні; ставлення до суспільного життя в країні державних структур, громадської думки в країнах СНД та далекого зарубіжжя, а також:

- ✓ вивчення державотворчого, законодавчого процесу в зарубіжних країнах і зіставлення його з практикою законотворчості в Україні;
- ✓ узагальнення досвіду роботи ІАС у системі наукових бібліотек з ефективного використання фондів, активного введення в обіг наукової та іншої інформації, необхідної для підвищення віддачі діяльності органів державної влади;
- ✓ налагодження контактів з аналогічними зарубіжними структурами для обміну досвідом роботи, інформацією, що сприяє розширенню уявлень про Україну, процеси, які відбуваються в її суспільному житті, за кордоном і цим самим — швидкому входженню в міжнародне співтовариство;
- ✓ участь у міжнародних заходах з питань аналізу інформаційно-аналітичної діяльності, що проводяться Національною академією наук та владними структурами України.

Цим самим СІАЗ сприяє органам державної влади у підвищенні ефективності їх роботи шляхом введення в обіг потрібної інформації, активно використовуючи фонди НБУВ та інших наукових бібліотек.

Основні проблеми, вивченням і висвітленням яких займаються співробітники Служби, і, зокрема, відділ політологічного аналізу, не є сталими.

Так, у 1993 р. замовників найбільше цікавили питання, пов'язані з аналізом досвіду виборчих систем у світовій практиці, розмежування функцій різних гілок влади, особливості в роботі парламентів у різних країнах, проведення референдумів із найважливіших аспектів суспільного життя тощо.

Наступного року в центрі уваги перебували питання виборів Верховної Ради і Президента України, міжнаціональні відносини у регіонах та ін.

У 1995—1996 рр. головна увага приділялася перебігу конституційного процесу в країні, проблемам Криму, Севастополя тощо. У 1998—1999 рр. — ходу парламентської та президентської виборчих кампаній. Останнім часом замовників Служби цікавлять питання імплементації рішень Всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 р., проведення адміністративної реформи тощо.

Крім того, відділ аналізує питання: стан та

Крім того, відділ аналізує питання: стан та перспективи російсько-українських відносин; стосунки України з ЄС і НАТО; діяльність політичних партій в країні, їх тактика, блокування; ситуація у Донбасі та розвиток шахтарського руху; діяльність вищих органів державної влади, її оцінка в пресі тощо.

Аспектів методики роботи СІАЗ на прикладі дослідження шахтарського руху торкнулась у своєму виступі с. н. с. СІАЗ **Н. Д. Городня**, яка зазначила, що матеріали Служби вирізняються оперативністю (швидкі терміни виконання робіт, від 7 до 10 днів, а іноді й менші), об'єктивністю, аналітичністю, зручною формою подачі інформації.

Створення СІАЗ на базі центральної наукової бібліотеки республіки не випадкове. Саме бібліотеки є сховищем різноманітної інформації, певним чином структурованою для використання.

Щоб матеріал на момент отримання його замовниками не втрачав новизни та актуальності, при його підготовці необхідно використовувати останні випуски періодичних видань, новітні надходження бібліотеки, відстежувати ситуацію вже після того, як огляд завершено, аждо моменту його відправлення адресату.

Виникають і певні складності, пов'язані з нерегулярним виходом основної маси партійних і районних газет, із затримкою в надходженні деяких обласних та регіональних видань. На стадії збору інформації необхідна співпраця з іншими відділами бібліотеки.

Проте безпосередній збір автором матеріалів з метою написання аналітичного огляду стає проблематичним, а то й неможливим у разі виконання робіт, котрі охоплюють значний обсяг інформації (приміром, під час написання праці «Тенденції розвитку страйкового руху в незалежній Україні в 1992—1996 рр.»). У подібному випадку такий обсяг виконується колективно.

Створюються робочі групи, учасники яких збирають інформацію для автора, котрий працює вже з готовими ксерокопіями публікацій, або він використовує БД, що постійно ведуть працівники Служби. Іноколи поєднуються ці варіанти.

СІАЗ формує ряд БД на матеріалах центральної, регіональної й обласної преси, залучаючи інші джерела інформації, передусім ті, що знаходяться у бібліотечних фондах: бази «Вісті з регіонів», «Політичні партії та громадські організації України», які ведуться Службою в режимі щоденного поповнення.

Використовуються збірки наукових праць, монографії тощо. Цінна інформація, яка надходить через Internet, не завжди є доступною.

Об'єктивний характер інформації надає можливість формувати неупереджений погляд на

конкретну проблему. Подача матеріалу відбувається чітко оформленими блоками. Це дає можливість замовникам виокремити саме ті аспекти, які насамперед їх цікавлять, і тим самим, економити час.

Матеріали СІАЗ дають змогу не лише інформувати вищі структури державної влади про актуальні проблеми та події сьогодення, а й прогнозувати їх розвиток, планувати застережні заходи з метою недопущення виникнення конфліктних ситуацій у майбутньому тощо.

Про практичне налагодження міжнародних зв'язків СІАЗ, вироблення методики взаємовигідного обміну інформацією з аналітичними центрами Росії, Азербайджану та інших країн СНД розповіли м. н. с., випусковий редактор комп'ютерного журналу «Україна: події, факти, коментарі» **І. А. Вишневська** і стажист-дослідник **А. В. Тюрін**.

Актуального питання основних критеріїв відбору і підготовки кадрів для інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотечних закладів торкнувся у своєму виступі заввідділом СІАЗ, к. е. н. **С. П. Куліцький**.

Учасники секції дійшли висновку: докорінні перетворення, які відбуваються в суспільстві, потребують зростання обсягів інформації, сучасних засобів її аналізу та використання. Глобальна інформатизація поставила ІР поряд із матеріальними й енергетичними в число найважливіших ресурсів життя суспільства.

Бібліотеки в числі найперших соціальних інститутів включились у перебудову інформаційного середовища країни. Це — не випадково.

Рівень інформаційно-бібліотечного обслуговування — серед найважливіших показників, що характеризують загальний ступінь соціально-економічного розвитку країни.

Зростає значення публічної політики. Одним із джерел її розвитку є мозкові центри, аналітичні структури, що акумулюють передову інтелектуальну думку, розвивають і поглиблюють її, роблять здобутком загалу. Еволюціонуючи до випробуваних у світовій практиці зразків таких осередків — «фабрик думки», вони залучають до співпраці творчий потенціал дедалі ширших мас і ставлять його на службу суспільству. Тут найперспективніше використання ІАС бібліотечних закладів. В Україні частково ще збереглася мережа цих культурно-освітніх установ, навколо яких гуртується найосвіченіша частина людей найактивніших у сфері публічної політики, соціально-культурного життя; вони через свої ІАС сприяють розвитку публічної політики, становленню громадянськості, мають суттєвий потенціал для надання ефективної допомоги владним структурам для глибшого розуміння суспільних процесів, гармо-

У зв'язку з цим видається за доцільне:

1. У процесі вдосконалення роботи бібліотечних закладів звернути особливу увагу на розвиток ІАС, налагодження їх співпраці з якомога більшим числом суспільних інститутів і загалу.

2. Удосконалювати ресурсну базу бібліотек, їх структуру, поповнення, механізми управління.

3. Рекомендувати заходи щодо посилення уваги в культурно-освітніх навчальних закладах при підготовці висококваліфікованих спеціалістів із документознавства та аналітичної роботи. Озбро-

ювати їх навиками й розумінням передових технологій обробки та аналізу інформації, аналітичної роботи.

4. Владним структурам, громадським організаціям сприяти розвитку ІАС і культурно-освітніх, насамперед бібліотечних установ.

*Олег Ворошилов,
заступник керівника СІАЗ,
завідділом, к. і. н.*

У роботі секції «Національний бібліотечно-інформаційний ресурс: програми та технології збереження» (наук. кер. — заступник генерального директора НБУВ, к. і. н. Л. В. Муха, вчений секретар — заввідділом наукових технологій збереження фондів Центру консервації і реставрації НБУВ, с. н. с., к. б. н. Г. М. Новікова) взяло участь 48 фахівців (23 з них — представники НБУВ). Було заслухано 14 доповідей, співробітниками НБУВ зачитано вісім, шість — працівниками інших бібліотек та архівів, зокрема Бібліотеки Народової (Варшава), Державної бібліотеки Німеччини (Берлін), Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, Державної наукової медичної бібліотеки України, Державної історичної бібліотеки України, Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української Академії аграрних наук, Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», Державного національного університету технологій та дизайну, Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки (усі — Київ). Глибоко і всебічно розглядалися питання превентивної консервації документних фондів бібліотек та архівів; сучасні технології збереження книжкових пам'яток, нотних видань, газетних фондів та організація пожежної безпеки у сховищах; забезпечення повноти ІР суспільства шляхом депозитарного зберігання історичної літератури; правовий аспект зберігання фондів у бібліотеках України. У доповідях зазначалося, що від вирішення проблеми довготривалої збереженості документів залежить збереження для прийдешніх поколінь національного історико-культурного й наукового надбання та забезпечення загальнодоступності документально зафіксованої інформації та знань.

Як свідчить досвід держав членів Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій (IFLA) та Міжнародної ради архівів, успішне розв'язання цієї проблеми можливе лише за умов кооперування зусиль бібліотек та архівів на державному рівні в рамках національної програми. Таку Програму збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000—2005 рр. було розроблено в Україні і затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 15 вересня 1999 р., № 1716. Згідно з цією Програмою необхідно:

- ❖ координувати роботу установ та організацій стосовно обліку, консервації й репрографії бібліотечних фондів, а також фінансові, матеріально-технічні і трудові ресурси для забезпечення довготривалої збереженості документів;
- ❖ залучати науковий потенціал країни для розроблення і впровадження новітніх технологій консервації й репрографії;
- ❖ розробити систему єдиного загальнодержавного обліку документально зафіксованих пам'яток національного культурного надбання, зокрема старовинних рукописів, рідкісних і цінних видань;
- ❖ створити міжвідомчі центри консервації й репрографії при національних та найбільших державних бібліотеках, а також галузеві і регіональні служби репрографії та ремонтно-палітурних робіт при державних архівах і обласних універсальних наукових та відомчих бібліотеках;
- ❖ забезпечити безпеку фондів бібліотек і архівів.

В опрацюванні Національної програми України безпосередню участь брали фахівці Центру консервації і реставрації НБУВ. За результатами анкетування бібліотек та архівів України із сукуп-

© Ворошилов О. В., Київ, 2001